

Smerovanie k udržateľnej ekonomike a niektoré nové trendy ekonomického myslenia z pohľadu etiky

TOWARDS A SUSTAINABLE ECONOMY AND SOME NEW TRENDS IN ECONOMIC THINKING
FROM AN ETHICAL PERSPECTIVE

Eva Pechočiaková Svitačová¹

Abstrakt: Vzhľadom na potrebu zabezpečiť vyvážený socioekonomický rozvoj a uspokojovať potreby obyvateľov Zeme bez toho, aby pritom bolo ohrozené uspokojovanie potrieb budúcich generácií, je zdôvodnená potreba transformácie ekonomiky na udržateľnú. Na základe teoretickej analýzy vedeckých štúdií a ďalších literárnych zdrojov je v štúdiu zdôvodnené, že udržateľná ekonomika predstavuje odklon od neoklasickej paradigmy a spája sa s holistickou paradigmou, novou globálnou rozvojovou paradigmou – paradigmou trvalo udržateľného rozvoja. Potvrdením smerovania k udržateľnej ekonomike je vznik nových trendov ekonomického myslenia, nových ekonomických modelov a tiež niektorých nových ekonomických iniciatív.

Klíčová slova: ekonomika, udržateľný rozvoj, transformácia, etika, zdroje

Abstract: Given the need to ensure well-balanced socio-economic development and to meet the needs of the inhabitants of the Earth without compromising the needs of future generations, the need to transform the economy into a sustainable one is justified. Based on a theoretical analysis of scientific studies and other literature sources, the study argues that a sustainable economy represents a shift from the neoclassical paradigm and is associated with a holistic paradigm, a new global development paradigm - the sustainable development paradigm. Confirmation of the move towards a sustainable economy is the emergence of new trends in economic thinking, new economic models and also some new economic initiatives.

Keywords: economic, sustainable development, transformation, ethics, resources

¹ Ústav marketingu, obchodu a sociálnych štúdií, Fakulta ekonomiky a manažmentu, Slovenská poľnohospodárska univerzita v Nitre, Tr. A. Hlinku 2, 949 76 Nitra, Slovensko, eva.svitacova@uniag.sk

Predložený článok je výstupom výskumného projektu VEGA 1/0404/22 „Racionalita a iracionalita pri kreovaní preferencií v nákupnom správaní spotrebiteľov na prahu 3. tisícročia“ riešeného na Ústave marketingu, obchodu a sociálnych štúdií, Fakulty ekonomiky a manažmentu, Slovenskej poľnohospodárskej univerzity v Nitre.

1 Úvod

Tak ako v každej dobe, ani v súčasnosti nemožno spochybňovať dôležité miesto ekonomiky v spoločnosti. Je prísľubom kvalitnejšieho života, rozvoja spoločností a ich členov. Ciele a úspechy, ktoré sa spájajú s rozvojom ekonomiky, sú ale určitou mierou zatienené produkciou problémov, rizík, hrozieb a kríz, a to aj globálneho charakteru. Týkajú sa tak každého z nás, nakoľko ohrozujú prežitie ľudstva a celkovo udržateľnosť života na Zemi.

Nachádzame viacero signálov, ktoré upozorňujú na to, že súčasná ekonomika vážne ohrozuje udržateľnosť života na Zemi. Ide o problém, ktorý naliehavo vyžaduje riešenie. Vystáva tak úloha pokúsiť sa tento stav zvrátiť a súčasný model ekonomiky transformovať, resp. reštrukturalizovať na udržateľný. V záujme toho, aby súčasná generácia mohla realizovať kvalitný život bez toho, aby ohrozovala uspokojovanie potrieb budúcich generácií. Takáto transformácia ekonomiky predpokladá aj zmenu paradigmatálnych východísk ekonomickej teórie, nakoľko má fungovať s ohľadom voči ďalším zložkám vyšších systémov.

Zámerom štúdie je poukázať na naliehavosť transformácie súčasnej ekonomiky tak, aby sa rozvíjala udržateľne a celkovo – aby prispievala k udržateľnému spoločenskému rozvoju vo svete. Vychádzame pritom z toho, že transformácia ekonomiky na udržateľnú je v globalizovanom svete dôležitou podmienkou pre zdravý a kvalitný život tejto generácie, ale aj ďalších generácií.

Opierame sa pritom o kvalitatívny výskum, o teoretickú analýzu vedeckých štúdií a ďalších textov a spolu s niektorými mysliteľmi explikujeme, že v záujme udržateľného rozvoja človeka a spoločnosti je zmena ekonomiky na udržateľnú nevyhnutná. V tejto súvislosti zdôvodňujeme, že ekonomika napĺňa svoj hlavný cieľ v spoločnosti pomocou udržateľných spôsobov, bez poškodzovania človeka a ďalších hodnôt na Zemi, ďalej poukazujeme na rozdielne vnímanie „udržateľnosti“, pričom komparujeme pohľady na udržateľnosť neoklasických (environmentálnych) ekonómov a ekologických ekonómov atď.

V druhej časti štúdie vychádzame z názorov niektorých kritikov tradičného ekonomického myslenia a tradičnej ekonómie, ktorí poukazujú na to, že smerovanie k udržateľnosti závisí od budovania vzťahov medzi všetkými dostupnými entitami, t. j. ľudskými aj prírodnými zdrojmi.

Pozornosť je venovaná aj niektorým novým trendom ekonomického myslenia, respektíve alternatívnym udržateľným ekonomickým modelom, ktoré sa opierajú o etické princípy a potvrdzujú smerovanie ekonomiky k udržateľnosti.

2 Transformácia ekonomiky v záujme udržateľného rozvoja

Ako sa uvádza aj v Brundtlandskej správe, rozvoj zahŕňa postupnú transformáciu hospodárstva a spoločnosti. Trvalo udržateľný rozvoj si vyžaduje, aby spoločnosti uspokojovali ľudské potreby tak, že zvýšia produktívny potenciál, ale súčasne zaistia spravodlivé príležitosti pre všetkých. Tento rozvoj zahŕňa nielen rast, ale celkovo, podstatnú reštrukturalizáciu *ekonomiky* i spoločnosti. Takáto zmena je potrebná vo všetkých krajinách ako súčasť balíka opatrení na udržanie zásob alebo ekologického kapitálu, zlepšenie rozdelenia príjmov a zníženie stupňa zraniteľnosti voči hospodárskym krízam (World Commission on Environment and Development 1987).

Uvádza sa, že je možné dosiahnuť zásadnú zmenu v udržateľnom vývoji spoločnosti len vtedy, „ak dokážeme transformovať globálnu ekonomiku, realizovať štrukturálne zmeny, ktoré umožnia vytvoriť stabilnejšiu spoločnosť v zdravšom životnom prostredí“ (Melkusová 2014, 53–54). Niektorí ekonómovia priznávajú, že takéto ohľady smerujúce k zabezpečeniu

udržateľnosti², nie sú vôbec v ekonomike samozrejmosťou. Napríklad, nie je samozrejmosťou to, že všetky rozhodnutia v oblasti výroby i spotreby sú prijímané s ohľadom na blahobyt spoločnosti i stav životného prostredia tak, ako v ekologickom hospodárstve (bližšie pozri napr. Pauhofová – Staněk – Volner 2013). Alebo ide o nedostatočné poznanie potenciálnych efektov udržateľného rozvoja. Nielen pozitívnych ekonomických efektov, ale aj sociálnych dopadov či výhod, ktoré prinášajú environmentálne vhodné tovary a služby.

Príčinou nižšieho záujmu o tvorbu udržateľnej hodnoty môže byť aj nedostatočná dôvera managementu v dosiahnutie potenciálnych efektov a absencia potrebných manažérskych nástrojov pre kvantifikáciu dosiahnutých efektov (Freiberg 2007). A taktiež ich vnímanie hodnôt, o ktoré sa opierajú ekonomické činnosti zamerané na racionálne dosahovanie cieľov cestou zvyšovania ekonomického rastu a podobne.

Napríklad P. Ulrich požaduje prekonať tendencie podriaďovať všetko ekonomickej logike, zameniť prostriedky a ciele a zastaviť podriaďovanie životných potrieb človeka logike trhu. Na trh ako koordinačný mechanizmus vo všetkých oblastiach života sa podľa neho nemožno spoliehať. Logiku trhového systému musíme dôslednejšie využívať ako efektívny prostriedok na budovanie sociálne a ekologicky udržateľnej formy ekonomiky a súčasne na dosiahnutie pokroku. Aj tu podľa neho máme dva body, z ktorých treba vychádzať. Najprv pomocou inteligentnej trhovo konformnej politiky ovplyvňovať smer dopadu nevyhnutných potrieb trhu tak, aby sa stali prospešnými nielen v ekonomickom, ale hlavne v sociálnom zmysle. A za ďalšie, ústavne obmedziť rozsah efektívnosti trhovej konkurencie v oblastiach, kde efektívne využitie kapitálu nie je vhodným koordinačným princípom na zabezpečenie potrieb človeka a spoločnosti (Ulrich 2009).

Podľa I. Klinca si globálna ekonomická realita vyžaduje ešte niečo viac. Vyžaduje si zmenu paradigmatálnych východísk ekonomickej teórie, a to vzhľadom na holistickú interpretáciu súčasných ekonomických problémov (Klinec 2011b). Ekonomika sa má ponímať ako otvorený podsystem, ktorý je súčasťou vyšších systémov (spoločnosť, príroda, univerzum), pričom jej fungovanie je potrebné zabezpečovať s ohľadmi voči ďalším zložkám vyšších systémov.

Podobne, nová paradigma ekonomického myslenia sa zakladá na myšlienke komplexnosti spoločnosti ako systému a opiera sa o koevolúciu ekonomickej, etickej a ekologickej dimenzie. Oproti redukovaniu ekonómie na jednodimenziálnu racionalitu je predstavená viacdimenziálna ekonómia, ktorá má vytvoriť nový dynamický a interaktívny model. Z pohľadu tejto paradigmy je účelom ekonomickej racionality „organické previazanie ekonomickej, environmentálnej, sociálnej a etickej sféry“ (Černík – Viceník – Višňovský 1997, 29). Ekonomika by sa tak nemala jednostranne zameriavať na racionálne dosahovanie ekonomických cieľov a čo najväčšieho zisku, ale mala by podporovať udržateľnosť a neznižovať podmienky prežitia súčasnej generácie a aj budúcich generácií. Je potrebné zamýšľať sa nad spôsobmi napĺňania ekonomických cieľov tak, aby neboli ohrozované aj ďalšie hodnoty. Táto paradigma sa opiera o rovnaké hodnoty, o aké sa opiera koncepcia udržateľnosti.

Zmysel syntézy zvanej „trvalá udržateľnosť“ možno podľa M. Hubu nachádzať „v hľadaní optimálneho vzťahu medzi produktivitou a stabilitou, ako aj medzi environmentálnou, ekonomickou a sociálnou dimenziou rozvoja, ale aj medzi ľudskou slobodou a zodpovednosťou, liberalizmom a solidaritou, uspokojovaním potrieb a dobrovoľnou

² Udržateľnosť, udržateľný rozvoj, resp. trvalo udržateľný rozvoj sa nedefinuje jednotne. V ekonomickej teórii existujú v zásade tri prístupy k definovaniu udržateľného rozvoja. Prvý vychádza zo známej Brundtlandskej definície, druhý prístup vyjadruje definícia Svetovej únie ochrany prírody (IUCN) a tretí prístup vníma prírodné prostredie ako druh kapitálu (bližšie pozri Sedlačko – Žúdel 2007).

skromnosťou“ (Huba 2002, 39). Udržateľnosť tak predpokladá skĺbenie ekonomických hodnôt a etických hodnôt, čo je v súlade s novou paradigmatou ekonomického myslenia.

Pre väčšinu subjektov v súčasnej ekonomike ale stále zostáva hlavným motívom zisk, dobrá pozícia na trhu, ale aj dobré meno (resp. dobré meno podniku – tzv. goodwill), a tak sa usilujú o ekologizáciu produkcie a ekologizáciu spotreby, ktoré sa dnes zaraďujú medzi dôležité kritériá konkurencieschopnosti. Aj udržateľná ekonomika, resp. udržateľné hospodárstvo, predpokladá ekologizáciu produkcie aj ekologizáciu spotreby, ale súčasne aj ohľady na sociálne a etické hodnoty v spoločnosti a v environmente, kde ekonomika funguje.

Udržateľná ekonomika doposiaľ nemá presné vymedzenie, ale väčšinou sa vymedzuje vzhľadom na zdroje, ktoré využíva. Zamieriava sa na uspokojovanie potrieb a blahobytu, ale s čo najmenším využitím zdrojov a minimálnymi škodlivými vplyvmi na životné prostredie (pozri napr. Huba 2004; Priatelia Zeme CEPA 2020). Udržateľné hospodárstvo rozhodne neopomína ekonomický pilier, o ktorý sa koncepcia udržateľného rozvoja opiera. Napokon aj podľa A. Richa: „Nehospodárne hospodárstvo je rozporom samé v sebe, ktorý musí viesť pri dlhodobjšom uplatnení k ekonomicky neudržateľným pomerom všade, kde sa objaví“ (Rich 1994, 44). Aj to je jeden z dôvodov pre stupňovanie efektivity. Stupeň intenzity tohto trendu by sa ale nemal merať iba podľa vyšších ziskov, ale aj podľa vyšších odmien, sociálnych dávok v prospech ľudí, verejných výdavkov, ako i v prospech zmiernovania škôd. Tento proces sa javí ako pokrokový a umožňuje vznik nových foriem hospodárenia (Rich 1994).

Nový ekonomický model – udržateľný model – vznikal na pozadí pribúdajúcich environmentálnych problémov, keď si človek začal uvedomovať skutočnú hodnotu prírody, životného prostredia a svoju závislosť od nich. Od industriálneho modelu sa odlišuje niekoľkými znakmi. Tento otvorený interagujúci podsystem rešpektuje prírodu, pričom ako ďalšie charakteristiky sa uvádzajú: cyklickosť, tzn. snaha napodobňovať prírodu, snaha minimalizovať odpady, spotrebu surovín a energie, eliminácia umelej podpory rastu spotreby, diverzifikácia produkcie a služieb, akceptovanie dlhodobých horizontov, atď. (bližšie pozri: Klinec 2005; 2010; 2011a; Paulík – Valach 2006; Hanousek – Shamshur – Tresl 2019, a i.). Má fungovať v súlade so zachovaním životného prostredia na Zemi a za jeho hlavné kritérium niektorí pokladajú spokojnosť človeka a jeho spolužitie s prírodou (bližšie pozri: Capra 1997; 2015; Schumacher 1973; Henderson 2001 a i.). Zakladá sa na udržateľnom využívaní prírodných zdrojov a zohľadňuje zásadu, aby stupeň využívania obnoviteľných zložiek bol v rovnováhe s ich tvorbou. Súčasne sa zasadzuje o to, aby spotreba neobnoviteľných zdrojov neprekračovala stupeň možnosti ich postupného nahrádzania obnoviteľnými zdrojmi. Dôraz je kladený na to, aby produkcia statkov, ktorými má ekonomika uspokojovať reálne ľudské potreby a zvyšovať kvalitu života, neohrozovala udržateľnosť. Pritom si treba uvedomiť, že termín „udržateľný“ neznamená nekonečný. „Ide skôr o transformačný proces, ktorý je environmentálne a spoločensky užitočný“ (Schneider – Kallis – Martinez-Alier 2010, 511).

Ako poznamenal Huba (2003), udržateľná ekonomika sa opiera o ekologické princípy trvalej udržateľnosti, ktoré sa zakladajú na solídnych vedeckých základoch. Táto ekonomika kopíruje prírodu (odpady z jedného systému slúžia ako zdroj obživy pre iný) a poháňajú ju obnoviteľné zdroje energie.

Uvažuje sa o niekoľkých typoch udržateľnosti. Napríklad sa uvádza, že v rámci širokej témy udržateľnosti sa naskytá potreba rozlišovať materiálnu a sociálnu udržateľnosť. Kým materiálna sa opiera o kvantitu a má objektívny základ – materiálne prostredie – kde sa prírodné zdroje oceňujú ako hmotné aktíva, sociálna udržateľnosť sa opiera o kvalitu založenú na hodnotách, o sociálne prostredie, kde sú jednotlivci oceňovaní ako sociálne aktíva (Raphael 2017). Okrem toho sa uvažuje o slabej a silnej forme udržateľnosti. Neoklasickí

(environmentálni) ekonómovia zastávajú tzv. *slabú formu udržateľnosti*, ktorá sa opiera o minimum štátnych zásahov a rovnomerný prístup k všetkým trom pilierom udržateľnosti, ako i vo vieru v substituovateľnosť jednotlivých zložiek celkových kapitálových zásob.³ Environmentalisti, ale aj ekologickí ekonómovia požadujú aktívnu pomoc štátu pri dosahovaní udržateľného rozvoja (najmä v zmysle redukovania ekonomických aktivít a dosiahnutia ekonomiky nulového rastu), požadujú *silnú udržateľnosť*, pričom environmentálny pilier udržateľného rozvoja vnímajú ako prioritný. Zastávajú názor, že prírodný kapitál nie je substitútom, ale komplementom ostatných druhov kapitálu. Udržateľný rozvoj je tak možné dosiahnuť iba pri neklesajúcej zásobe prírodného kapitálu (Louda 2012). Inak sa ohrozenou stane nielen príroda, ale i človek a kultúra.

Medzi ciele udržateľného rozvoja sa radí aj podpora inkluzívneho a udržateľného hospodárskeho rastu a blahobytu pre všetkých, čo z pohľadu etiky nepochybne hodnotíme pozitívne. Napríklad v Rozvojovom programe Spojených národov⁴ sa uvádza, že udržateľná ekonomika sa má opierať o dosahovanie takzvaného udržateľného ekonomického rastu, ktorý je spravodlivý, nakoľko poskytuje príležitosti všetkým ľuďom sveta, nielen privilegovaným, a to bez ďalšej deštrukcie svetových neobnoviteľných prírodných zdrojov a s ohľadom na únosnosť planéty (UNDP 1992). Konkrétnejšie, napríklad udržateľný rast je možné dosahovať rozvojom konkurencieschopnejšieho nízkouhlíkového hospodárstva, ktoré efektívne a udržateľne využíva zdroje podporovaním nástrojov zameraných na úsporu energie, ktoré by mohli zvýšiť efektivitu v energeticky náročných odvetviach a ďalšími účinnými opatreniami.⁵

F. Freiberg konštatuje, že aj keď vo svetle úsilia o vyššie zisky sa môžu snahy o udržateľný rozvoj javiť ako kontraproduktívne, nie je tomu tak. Ukazujú to niektoré príklady z podnikovej praxe. Napríklad, pozitívny účinok v súvislosti s nákladmi môže mať eliminácia či zníženie odpadov a rekonštrukcia výrobkov s cieľom dosiahnuť menšiu materiálovú a energetickú náročnosť. K úsporám nákladov tak vedie používanie lacnejších surovinových a energetických zdrojov, ktoré menej zaťažujú životné prostredie, možnosť znovu použiť a recyklovať materiálový odpad, využívanie odpadov k výrobe ďalších výrobkov, recyklácia komponentov a materiálu z výrobkov, ktoré sa vrátili, ale aj využívanie nových výrobných procesov pre recykláciu materiálov a zvyšovanie materiálovej a energetickej hospodárnosti. A rovnako, potenciál efektov udržateľného rozvoja je možné nájsť aj na strane výnosov. Stratégia udržateľného rozvoja môže viesť k rozširovaniu trhových možností pre existujúce výrobky a služby a k zvýšeniu príležitostí pre nové výrobky a služby. V súčasnosti sú už mnohí zákazníci ochotní zaplatiť viac za tie výrobky, u ktorých sú vyššie obstarávacie náklady vynahradené úsporami pri ich používaní (Freiberg 2007, 17).⁶ Uplatňovanie udržateľných postupov pri výrobe produktov už dnes dokáže oceniť ne jeden spotrebiteľ. Správa sa tak zodpovedne nielen výrobca, ale aj takýto spotrebiteľ, pričom vôbec nemusí zľavovať zo svojich nárokov. Aj on sa môže ako účastník trhu správať zodpovedne, aj si uvedomuje potrebu šetrne pristupovať k vzácnym zdrojom, k životnému prostrediu a tiež k ľudskému faktoru. Nie vždy má ale

³ V súvislosti s hľadaním limitov ekonomického rastu sa postupne koncept udržateľnosti stáva aktuálny aj pre neoklasickú ekonómiu. Environmentalní ekonómovia hľadajú takú kombináciu faktorov, aby negatívne externality boli čo najnižšie a súčasne také, aby ich bola ochotná akceptovať spoločnosť. Naďalej ale zostáva v centre pozornosti tejto ekonómie individuum, ktoré sleduje individuálny prospech. Individuum je významným faktorom pre budúci vývoj, i keď sleduje hlavne vlastné záujmy. Takýto prístup ale nie je celkom v súlade s konceptom udržateľnosti.

⁴ United Nations Development Programme (UNDP 1992).

⁵ Uvedené spôsoby sú zahrnuté do stratégie Európa 2020

⁶ F. Freiberg sa pritom odvoláva na (Willard 2005).

poznatky o tom, či produkt, ktorý práve kupuje, nie je výsledkom ťažkej a málo ohodnotenej práce, ktorú vykonávajú ľudia v zlých pracovných podmienkach, takzvaných robotárňach.⁷

Z pohľadu utilitarizmu má zmena súčasného ekonomického modelu na udržateľný ekonomický model priniesť šťastie, ale aj lepší život všetkým súčasným obyvateľom, ktorých ekonomika nejakým spôsobom zasahuje, ovplyvňuje. Udržateľný ekonomický model má zabezpečovať efektívnosť, ale súčasne úžitok pre súčasnú aj budúcu generáciu.

Zdieľame názor, že: „Humanistický prístup k sociálno-ekonomickému rozvoju by sa preto mal orientovať na materiálnu zabezpečenosť a ľudskú dôstojnosť každého človeka“ (Černík 2011, 788). Sociálny a ekonomický vývoj by sa mal realizovať udržateľne, to značí šetrným spôsobom voči životnému prostrediu so zachovaním dostatočného množstva prírodných zdrojov pre budúce generácie.⁸ V jeho pozadí stoja etické hodnoty – ideál humanizmu a úcty k životu a prírode, o ktoré sa opiera aj udržateľnosť. Mal by sa opierať o využívanie udržateľných spôsobov, postupov pri dosahovaní cieľov, ktoré rešpektujú povinnosti voči všetkým ľuďom, životnému prostrediu, prírode. Predpokladá to zodpovedne pristupovať k realizácii jednotlivých činností v ekonomike a zasadzovať sa o ekonomický rast, ktorý je súčasne udržateľný.

Ako uvádza S. Latouche, kritik takzvanej „spoločnosti rastu“: „Mali by sme nahradiť prístup predátora prístupom záhradníka“ (Latouche 2012, 41). Je čas opustiť nadvládu človeka nad človekom, ale i človeka nad prírodou, usilovať sa ich rešpektovať a neprístupovať k nim ako k tovaru, resp. k prostriedku. O toto by sa mala snažiť udržateľná ekonomika. Konkrétnejšie tým, že sa bude usilovať o dosahovanie udržateľného rastu, prípadne udržateľného nerastu či opierať sa o *udržateľnú výrobu a spotrebu*.

Udržateľná výroba sa opiera o využívanie menšieho množstva zdrojov na rovnakú hodnotu ekonomického výstupu a o odbúravanie potreby nadmernej ťažby surovín (United Nations Knowledge Platform 2015). Zakladá sa na produkovani takých produktov, ktoré spôsobujú najmenej škôd na životnom prostredí, čo predpokladá racionálne využívanie prírodných zdrojov. Jej podstatou je v ekonomickom procese zabezpečovať porovnateľný blahobyt pri použití menšieho množstva neobnoviteľných zdrojov, a tiež pri nižšom množstve odpadov, než doteraz. Konkrétnejšie, subjekty v ekonomike sa usilujú produkovať výrobky a služby s nižšou materiálovou náročnosťou⁹ s cieľom šetriť zdroje, ale aj životné prostredie.

Udržateľná výroba sa vyznačuje obmedzovaním materiálnej spotreby, zvlášť nerecyklovateľných komodít, preferenciou výrobkov s dlhou životnosťou, redukovaním obalov a preferenciou vratných či recyklovateľných obalov, obmedzením energie (využívaním tepelných izolácií), triedením odpadu, podporou recyklácie a pod.¹⁰ Súčasne sa žiada

⁷ Sweatshops sú v rozvojovom svete takzvané robotárne, kde majú zamestnanci veľmi zlé pracovné podmienky. Nedodržiavajú sa ich ľudské práva, hygienické a bezpečnostné normy a pod.

⁸ Táto požiadavka sa premieta aj do stratégie rozvoja ekonomiky v Európe. Ako sa uvádza napríklad v stratégii Európskej únie Európa 2020, cieľom stratégie udržateľného rozvoja je urobiť z Európy najkonkurencieschopnejšiu a najdynamickejšiu znalostnú ekonomiku na svete, schopnú udržateľného hospodárskeho rastu s viacerými a lepšími pracovnými miestami a väčšou sociálnou súdržnosťou (bližšie pozri: European Commission 2010).

⁹ Za jeden z významných nástrojov TUR sa pokladá takzvaná dematerializácia, ktorá predpokladá nielen zvyšovať kvalitu a trvanlivosť výrobkov, ale súčasne predlžovať ich životnosť, zavádzať surovinovo a energeticky menej náročné vstupy a procesy, ktoré zároveň menej zaťažujú životné prostredie. Súvisí to s tým, že výrobky budú opraviteľné, demontovateľné, bude ich možné opätovne používať a pod. S dematerializáciou sa tak spája aj presun ťažiska ekonomiky z poskytovania tovarov na poskytovanie služieb (Európska Komisia 2010). A tiež dematerializovaný rast, ktorý sa zakladá na vzťahu: ročný ekonomický rast = ročný rast produktivity zdrojov.

¹⁰ Príkladom udržateľnej výroby je efektívnejšia výroba energie, potravín a ďalších nevyhnutných vecí pre ľudský život a tiež vývoj nových technológií, pri ktorých je menšia produkcia odpadu. Rovnako sa uvažuje o budovaní

poznamenať, že zohľadňovanie požiadavky udržateľného rozvoja môže byť podmienené potrebou rešpektovať prísnejšie predpisy, pravidlá, zákony, ale na druhej strane, môže byť stimulované i ekonomickou výhodnosťou. A to jednak pre vlastníkov, s cieľom maximalizovať ich úžitok a jednak úžitok pre niektoré ďalšie záujmové skupiny v podnikaní.

Príkladom udržateľnej spotreby sú jednotlivci a organizácie majúce záujem na zdravom životnom prostredí. Môžu sa rozhodnúť spotrebovať menej alebo zvoliť menej škodlivé výrobky a služby či nakupovať od spoločností, ktoré sa zaviazali k trvalej udržateľnosti. Ako príklad v tejto súvislosti možno uviesť mobilné aplikácie, ktoré vyvinula stránka goodguide.com a ktoré jednotlivcom umožňujú skenovať čiarový kód produktu v obchode. Tí tak môžu so svojimi inteligentnými telefónmi okamžite získať informácie o dopadoch na životné prostredie, na základe ktorých môžu upraviť svoje nákupné rozhodnutia. Ľudia, ktorí sa rozhodnú uplatňovať podobné postupy pri nakupovaní, týmto spôsobom môžu značne znížiť záťaž na životné prostredie (Lawrence – Weber 2017).

Takéto a podobné prípady udržateľnej výroby a spotreby sú dôkazom a príkladom udržateľného podnikania v ekonomike a zodpovedného prístupu ekonomických subjektov, ale aj spotrebiteľov k ľudským i prírodným zdrojom. Sú využívané a zhodnocované danými ekonomickými subjektmi tak, aby ich nepoškodzovali, uchovávali ich hodnotu, ale aj aby ich zveľadovali. Vďaka takýmto postupom a prístupom je možné reálne rozvíjať udržateľnú ekonomiku. Ako ale upozornil Ulrich, je technokratickou ilúziou, že v záujme udržateľnosti sa má zvyšovať iba ekologická účinnosť našich ekonomických prostriedkov, ale nemusí sa pritom zvyšovať udržateľnosť našich ekonomických cieľov (Ulrich 1997).

O udržateľné ciele, ako aj o udržateľné postupy sa opierajú nové trendy ekonomického myslenia a udržateľné ekonomické modely, ktoré sú príkladom postupného rozvoja udržateľnej ekonomiky.

3 Etika v niektorých nových trendoch ekonomického myslenia, respektíve v alternatívnych udržateľných ekonomických modeloch

Podľa kritika tradičného ekonomického myslenia a tradičnej ekonómie zameranej na ekonomický rast H. Dalyho, tradičná ekonomika vedie k environmentálnej degradácii a nerovnému bohatstvu. Preto pokladá súčasnú ekonomiku za neudržateľnú a je presvedčený o nutnosti prechodu k udržateľnej ekonomike. Tak, že bude brať do úvahy prirodzené biofyzikálne hranice globálneho ekosystému, ktorý môže pokračovať v budúcnosti. Inak môže byť ekonomika prekliata nielen neekonomickým rastom¹¹, ale aj ekologickou katastrofou, ktorá by výrazne znížila životnú úroveň (Daly 2007).

Ústredným pojmom v ekonómii by mal byť podľa neho – dostatok. To znamená – postačujúce pre dobrý život, čo ale vyvoláva večné filozofické otázky: „Čo je dobrý život?“ (Daly 2013, vii-viii). Daly sa tak zamýšľa nad centrálnou otázkou etiky, a rovnako, vyjadruje sa pomocou niektorých etických kategórií. Zároveň poznamenáva, že na otázku ohľadom dobrého života vôbec nie je ľahké odpovedať, ale minimálna odpoveď je: „Mať stále viac je zlé“ (Daly 2013).

veľkých slnečných sústav v púšti či o veterných turbínach umiestnených niekde na mori alebo o elektrárňach, ktoré dokážu čerpať oxid uhličitý hlboko pod zemou a na ktoré by mohli byť napojené mnohé domácnosti a podniky.

¹¹ Neekonomický rast vysvetľuje Daly ako nehospodárny rast, ktorý „začína stáť viac ako sa oplatí“. Rast v ekonomike nazývame „ekonomický rast“ – aj keď sa tento rast stal neekonomickým v základnom slova zmysle – „choroba rastie rýchlejšie ako bohatstvo“ (Daly 2007).

vii-viii). Zlo tak vidí v prekračovaní miery dobra a v konaní zameranom na získanie nadbytku.¹² Podľa neho stojí za to tvrdo pracovať a obetovať niektoré veci, aby ste mali „dost“, ale je hlúpe väčšmi pracovať v záujme získať viac ako „dost“. Okrem toho sa nazdáva, že získať viac ako dost' nie tvrdou prácou, ale vykorisťovaním iných je nemorálne. Zastáva tak kritický postoj k nadbytku, ktorý je získaný za cenu poškodzovania druhých, odmieta nielen nadbytok, ale aj jeho získanie pomocou uplatňovania nemorálnych praktík (Daly 2013).

Daly je popredný predstaviteľ ekologickej ekonómie¹³, ktorá je jedným z nových trendov ekonomického myslenia. Navrhuje tzv. *Steady-state economy*¹⁴, v ktorej optimálna úroveň populácie a ekonomická aktivita majú viesť k udržateľnosti. Udržateľná ekonomika je taká ekonomika, ktorej vyčerpanie je v rámci miery obnovy a znečistenie v rámci absorpčných kapacít biosféry (Daly 2007). Daly je autorom výzvy „enough is best“ (dost' je najlepšie), vyzýva ku kvalitatívnemu zlepšeniu života ľudí a k rozvoju – „bez trvalého rastu“. Tento stály stav je režimom správania, ktorý umožňuje kvalitný vývoj a nie agregovaný kvantitatívny rast. Táto ekonomika nerastie, no ani neklesá, zotrúva na úrovni, ktorá umožňuje obnovu prírodných ekosystémov, a tak aj dokáže zabezpečovať dlhodobú a dôstojnú existenciu ľudstva (Daly – Farley 2004).

H. Daly spolu s J. Farleym (2004) vymedzili ciele ekologickej ekonómie, ktorá sa radí medzi nové trendy ekonomického myslenia. Podľa nich je nutné rozvíjať takú ekonomiku, ktorá sa zakladá na spravodlivej distribúcii zdrojov vzhľadom na súčasnú generáciu i budúce generácie.

Ekologická ekonómia je založená na systémovej teórii života a filozofii organizmu a snaží sa vytvárať morálne vzťahy nielen medzi ľudskými a prírodnými zdrojmi, ale hlavne jej ide o dosahovanie ekonomického, sociálneho a ekologického blahobytu na základe efektívneho využívania zdrojov a minimálneho zaťažovania životného prostredia. V tejto ekonómii je ekonomika integrálnou súčasťou spoločnosti determinovanej fungovaním mimoekonomických štruktúr sociálneho života, ale i súčasťou prírody, pričom všetky ekonomické činnosti majú slúžiť životu. Jej úsilím je tak naplniť základný cieľ v spoločnosti. Ekonomický systém má byť integrovaný do organickej siete reality – „siete života“, v ktorej má príroda nadradené miesto voči hospodárstvu. Zmeny a rozvoj, vrátane smerovania k udržateľnosti, závisia od budovania vzťahov medzi všetkými dostupnými entitami, t. j. ľudskými aj prírodnými zdrojmi.

F. Capra a O. D. Jakobsen (2017) opierajú ekologickú ekonómiu o štyri základné princípy¹⁵, ktoré možno pokladať za morálne princípy. Napomáhajú vytvárať morálne vzťahy medzi

¹² Podobne ako Aristoteles, ktorý vzhľadom na chápanie cností pokladal nadbytok (ako i nedostatok) za zlo. Vo svojom učení o strednej povahe cností uvažoval o „stredne“ vzhľadom na ľudské individuum (Aristoteles 2009), kým Daly požaduje akýsi „stály stav“, bez trvalého rastu, ktorý vymedzuje tým, že vedie k udržateľnosti a má zabezpečovať dlhodobú a dôstojnú existenciu ľudstva.

¹³ Za zakladateľa ekologickej ekonómie sa pokladá N. Georgescu-Roegen, profesor ekologickej ekonómie a riaditeľ Gund Institute for Ecological Economics, University of Vermont, ktorý sa často uvádza ako jeden z inšpirátorov súčasného hnutia „nerastu“, ktoré usiluje o tzv. udržateľný rast, čo značí – nielen o ekonomiku ustáleného stavu, ale explicitne o zníženie materiálového a energetického prietoku ekonomickými systémami (najmä v krajinách globálneho Severu) (Johanisová 2014).

¹⁴ *Steady-state economy* sa prekladá ako „ekonomika stáleho stavu“, resp. „rovnovážny stav ekonomiky“ (bližšie pozri: Johanisová 2014).

¹⁵ Prvým je ekonomika ako systém sietí, resp. zosieťovanie (*economy as a nested system*). Ekonomický systém musí byť integrovaný do organickej siete reality – siete života, pričom príroda je nadradená hospodárstvu, nie naopak. Jej účelom je slúžiť životným procesom vo všetkých druhoch sociálnych a ekologických systémov. Dôležité je, aby všetci aktéri boli integrovaní do kooperatívnych sietí, hľadali riešenia vedúce k životu v rámci odolných ekosystémov a životaschopných sociálnych systémov. Ekonomika sa tak poníma ako živý systém vnorený do iných živých systémov – spoločnosti, kultúry, politiky, prírody a nakoniec Gaia. Ako autori uvádzajú, zdravý evolučný

hodnotami, ktoré sú dôležité pre udržanie života. Z nášho pohľadu je inšpiratívny hlavne posledný princíp, ktorý zdôrazňuje, že etické správanie sa má opierať o dve základné hodnoty: ľudskosť a ekologickú udržateľnosť. Capra a Jakobsen (2017) to zdôvodňujú tým, že síce patríme k mnohým rôznym komunitám, ale všetci máme spoločné dve spoločenstvá. Sme členmi ľudskej komunity, kde musíme rešpektovať ľudskú dôstojnosť a ľudské práva a druhým spoločenstvom je Zem, ktorej sme obyvateľmi a ktorá je naším spoločným domovom. Na Zemi musíme rešpektovať prirodzenú schopnosť prírody udržiavať život.

Podľa uvedených autorov existuje obava, že ak sa nám nepodarí začleniť tieto hodnoty do našich osobných životov, podnikov, do politiky a do našich hospodárstiev, ľudstvo neprežije. Zjavne si uvedomujú, že najvyššou hodnotou je život ľudstva a v záujme udržateľnosti života je nutné brať ohľad na ďalšie hodnoty. Autori majú odmietavý prístup k tomu, že úlohou vedy a výskumu prírody je uplatniť moc človeka nad prírodou. V snahe „komunikovať“ s prírodou sa zameriavajú na rozvíjanie vedomostí, vďaka ktorým dokážeme ekonomiku prispôbiť takým zásadám, o ktoré sa opiera príroda (bližšie pozri: Capra – Jakobsen 2017). Uvedení autori ju pokladajú za hodnotu, nad ktorou nemá ekonomika moc, a musí sa jej prispôbiť.

Ak porovnáваме neoklasickú ekonómiu a ekologickú ekonómiu, ktorá sa pokladá za kľúčovú disciplínu v oblasti vedy o trvalej udržateľnosti, evidujeme viacero rozdielov. Neoklasická ekonómia je protikladom k udržateľnosti, pretože zaobchádza s prírodou iba ako s výrobným faktorom a nezohľadňuje širšiu úlohu prírody pri podpore života všeobecne a kvalite života pre ľudstvo. Neberie do úvahy, že ekonomický rast musí byť obmedzovaný, a to aj vzhľadom na rozsah globálneho ekosystému. Ekologická ekonómia uznáva, že ekonomický rast musí mať limity kvôli tomu, že Zem má konečnú veľkosť, a rovnako vzhľadom na jej ekosystémy. Za nanajvyš dôležitý pokladá prírodný kapitál, ktorý nesmie byť zničený, a tak zvyšovanie ekonomického rastu je obmedzené, pretože je obmedzený aj rozsah prírodného kapitálu. Ekologická ekonómia vyžaduje, aby sa externality znížili na absolútne minimum, zavádza niektoré princípy a opatrenia, ktoré stanovujú zodpovednosť subjektov za dopady emisií a pod. (princíp príjemcu, rozšírená zodpovednosť výrobcu, účtovníctvo úplných nákladov a pod.). Okrem toho podporuje alternatívne spôsoby hodnotenia toho, ako dobre si ekonomika krajiny vedie, aj keď využívajú alternatívne opatrenia v oblasti blahobytu, ako je Happy Planet Index, GPI a HDI (bližšie pozri: Kibert et al. 2012).

proces závisí od harmonickej rovnováhy medzi rôznymi systémami; žiadny nesmie dominovať nad ostatnými (Capra – Jakobsen 2017).

Takto načrtnutý obraz ekologickej ekonomiky je v ostrom kontraste so súčasným stavom globálnej ekonomiky, v ktorej dôležitú pozíciu zaujíma hospodársky sektor, čo vedie k komercializácii politiky, kultúry (vrátane vedy) a prírody. Ekonomika sa musí pokladať za integrálnu súčasť spoločnosti a prírody, pričom každá ekonomická činnosť by mala slúžiť životu.

Druhým princípom, o ktorý sa má podľa Capru a Jakobsena ekologická ekonómia opierať, je ekonomika ako sieť (*economy as network*). Sieť ako osobitý vzťahov je základnou štruktúrou organizácie všetkých žijúcich systémov. Tým, že nazerá na ekonomický systém ako na systém integrovaný do organickej siete reality – siete života – zastáva názor, že ekonomika nemôže byť skúmaná oddelene od sociálnych a ekologických kontextov a zásadný význam majú holistické výskumné modely založené na transdisciplinárnosti. Znamená to, že hospodárstvo či spoločnosť, fungujú ako integrované celky. Ekonomické procesy tak priamo alebo nepriamo ovplyvňujú jednotlivcov, podniky, komunity a životné prostredie v závislosti od miestnych a regionálnych okolností. Je žiaduce, aby sa hospodárstvo dokázalo prispôbovať zmenám regionálnych podmienok. V prípade, že ich tento kontext ignoruje, môže to mať negatívne nezamýšľané následky, napríklad vznik environmentálnej, sociálnej a finančnej krízy.

Ďalšími princípmi v ekologickej ekonómii sú: princíp ekonomiky ako otvoreného systému (*economy as an open system*) a princíp ekonomiky ako kognitívnych interakcií – etický zmysel (*economy as cognitive interactions – a sense of ethics*) (bližšie pozri: Capra – Jakobsen 2017).

V porovnaní s environmentálnou ekonómiou, ktorá je slabou formou udržateľnosti a zameriava sa len na znižovanie negatívnych symptómov, aby sa zachoval súlad s existujúcou neoklasickou ekonomickou paradigmatou, je nová ekonomická paradigma zakorenená v organickom svetonázore (Jakobsen 2017). Má uprednostňovať také činnosti, ktoré maximalizujú blahobyt ľudí a slúžia životu v sociálnych a ekologických systémoch.¹⁶

Dôkazom snahy vykonať zásadnejšie zmeny v ekonomickej teórii i praxi je aj rozvoj takých ekonomických konceptov ako *zelená ekonomika* (Green Economy), ktorý zdôrazňuje potrebu integrácie hospodárskej a environmentálnej politiky, efektívne využívanie zdrojov s minimálnymi negatívnymi dopadmi na životné prostredie. Zameriava sa na dosahovanie takzvaného zeleného rastu, ktorý podporuje hospodársky rast a rozvoj, pričom zároveň zabezpečuje, aby prírodné aktíva naďalej poskytovali zdroje a environmentálne služby, od ktorých závisí náš blahobyt (bližšie pozri: OECD 2021).

O efektívne využívanie zdrojov a šetrný prístup k prírode a environmentu sa obdobne snaží *zdieľaná ekonomika* (*sharing economy*), ekonomický model, ktorý sa zakladá na zdieľaní, požičiavaní výmene alebo prenajímaní statkov namiesto ich vlastníctva (Investopedia Staff 2020). Rozvoj tohto modelu sa spája s rozvojom digitálnych technológií a umožňuje tak zdieľanie medzi vlastníkmi tovarov a žiadateľmi daných tovarov. Označuje sa tiež termínom *spoluspotrebiteľstvo* či *delená spotreba*. Jednotlivcom a skupinám umožňuje získavať peniaze z nevyužitých aktív, i keď na druhej strane treba priznať, že s cieľom uplatňovať udržateľné spôsoby spotreby môže dochádzať k zníženiu produkcie. Ide o ekonomický model, ktorý pomocou technológií (komunikačnej infraštruktúry) prepája dodávateľov, ktorí sú ochotní prenajímať svoje aktíva spotrebiteľom, teda záujemcom o tieto aktíva (Veber a kol. 2016). Nepochybne, k rozširovaniu zdieľanej ekonomiky¹⁷ dochádza vďaka internetu, ktorý umožňuje výrazne znižovať náklady, a tak aj ceny, a tiež umožňuje rast konkurencie, dopytu aj ponuky. Predaj, výmena, krátkodobé prenajímanie, poskytovanie úverov medzi jednotlivcami, sa realizujú prostredníctvom spoločností alebo združení. Možno ich pokladať za konkrétne nástroje udržateľnosti, no ako sa uvádza, environmentálna bilancia zdieľania závisí od viacerých podmienok, ktoré sú pre každý model veľmi špecifické. Zdieľaná ekonomika môže prispieť k udržateľnosti, ak si to jej aktéri stanovia ako cieľ (Demailly – Novel 2014). Zjavne to teda závisí aj od toho, či majú aktéri na zreteli predovšetkým ekonomické výsledky a dopady alebo environmentálne dopady a do akej miery.

Prínos zdieľanej ekonomiky pre ochranu životného prostredia je síce niekedy deklarovaný aktérmi zdieľanej ekonomiky či skôr navrhovateľmi tohto konceptu, ale skutočnosť je menej zrejímavá. Celkové posúdenie je však problematické vzhľadom na širokú rôznorodosť aktivít a tovarov. Ako sa uvádza, doposiaľ o tom existuje málo štúdií (Demailly – Novel 2014). Navyše, s rozvojom tejto ekonomiky sa nespájajú iba pozitíva, ale napríklad i čierna práca, cenový dumping a daňové či odvodové podvody, ktoré sú neblahým dôsledkom. Súvisí to s tým, že

¹⁶ Kibert et al. (2012) upozorňujú na hlavné rozdiely medzi ekologickou a neoklasickou ekonómiou. 1. Ekologická ekonomia nazerá na ľudskú spoločnosť ako na podmnožinu udržateľného globálneho ekosystému. Neoklasická ekonomia ignoruje oba systémy a zameriava sa iba na ľudskú produkciu a spotrebu. 2. Ekologická ekonomia uznáva, že globálny ekosystém vrátane človeka sa podriaďuje fyzikálnym zákonom termodynamiky (ktoré fyzici označujú ako najvyššie zákony prírody), ako aj zákonom ekológie. 3. Neoklasická ekonomia vo veľkej miere využíva matematické modely, ktoré považujú ekonomiu za čiernu skrinku vstupov a výstupov. Ekologická ekonomia uznáva, že globálny ekologicko-ekonomický systém je vysoko komplexný, nelineárny a neustále sa vyvíja. Neoklasická ekonomia sa nezaobrá úlohou ekologického systému v ekonomike. 4. Ekologická ekonomia si vyžaduje systémový prístup k ekonomickej teórii a rozhodovaniu, vzhľadom na riešenie moderných ekonomických výziev. Neoklasická ekonomika sa zameriava len na jeden cieľ – podnikanie.

¹⁷ Známu zdieľanou ekonomikou je platforma Uber, ale i Žltý melón, Airbnb, Blablacar, Liftago a iné.

doposiaľ absentujú jednotné pravidlá a právne predpisy vytvorené v súlade s usmerneniami Európskej agencie pre kolaboratívne hospodárstvo (Mittaš 2017).

Podobným udržateľným ekonomickým modelom je *obehová (cirkulárna) ekonomika* (circular economy), ktorá sa rovnako zameriava na efektívne využívanie zdrojov. Ide o ekonomický model, ktorý sa zakladá na vracaní materiálov, komponentov či produktov späť do výrobného procesu. Ide o model produkcie a spotreby, ktorý sa opiera o zdieľanie či požičiavanie vecí, ktoré sa tak opätovne využívajú, opravujú a recyklujú dovedy, pokiaľ je to možné. Cieľom tejto ekonomiky je opätovné zapojenie všetkých produktových a materiálových tokov do cyklu po použití. Tie sa opätovne stávajú zdrojmi pre nové produkty a služby. Životné cykly výrobkov a komponentov sa tak predlžujú, pričom sa minimalizuje plytvanie zdrojmi, keďže materiály, komponenty či produkty sa opäť vracajú do výrobného procesu a opätovne sú v ňom využívané. Hodnota výrobkov a materiálov sa udržiava v obehovom hospodárstve tak dlho, ako je to možné. Dôraz je kladený na udržateľné využitie zdrojov v uzavretom cykle, pričom prírodné zdroje sú využívané šetrnými spôsobmi, a tak dochádza aj k znižovaniu odpadov. Udržateľnosť i konkurencieschopnosť je tak podporovaná z dlhodobého hľadiska (bližšie pozri: Európska Komisia 2019).

Udržateľným modelom je aj podnikateľský model nazvaný *Modrá ekonomika*, ktorého autorom je G. A. Pauli. Zakladá sa na napodobňovaní prírody, nulovej produkcii odpadov a vytváraní pracovných miest na lokálnej úrovni, pričom využíva 100 inovácií inšpirovaných prírodou, ktoré predstavujú základ pre podnikateľské činnosti. Projekty Modrej ekonomiky sa zameriavajú na podporovanie kvalitného života ľudí. Konkrétnejšie napríklad na produkciu zdravých potravín, potravinovú bezpečnosť, zdravotnú bezpečnosť, regeneráciu lesov, produkciu energie, bývanie, recykláciu, čistenie vody, čistenie vzduchu, na ťažbu, materiálovú efektívnosť a iné (bližšie pozri napr. Klinec 2012).

Základným znakom nielen ekologickej ekonómie, ale i ďalších nových ekonomických teórií, konceptov a iniciatív, je snaha zabezpečiť ekonomický, sociálny i ekologický blahobyt na základe efektívneho využívania zdrojov a minimálneho zaťažovania životného prostredia. Opierajú sa o udržateľnú výrobu, ktorá zvýhodňuje ekonomické subjekty, ktoré realizujú takúto výrobu, a to v konkurencii a v neposlednom rade aj v očiach spotrebiteľov.¹⁸

Z vyššie načrtnutých nových trendov v ekonomike, nových modelov a iniciatív je zrejmé, že niektorí ekonómovia a ďalší odborníci v oblasti ekonomiky, manažmentu, ale aj z oblastí socio-humanitných vied, sa usilujú koncepciu udržateľnosti aktívne pretavovať do praxe. Postupne sa objavujú nové ekonomické teórie, ktoré sa zameriavajú na zosúladenie ekonomiky a jej fungovania s novou ekonomickou a civilizačnou realitou a so zachovaním životného prostredia na Zemi. Ekonomika sa v nich poníma ako neoddeliteľná súčasť spoločnosti, ktorá je determinovaná fungovaním mimoekonomických štruktúr sociálneho života. Nové ekonomické teórie sa zameriavajú nielen na štúdium ekonomických štruktúr a vzťahov, ale aj na pozadie prírodného a spoločenského prostredia. Majú spoločné holistické paradigmatické východisko, holistický pohľad na svet ako na jeden nedeliteľný celok a tiež sa vyznačujú snahou o

¹⁸ V súvislosti s udržateľnosťou sa na spotrebiteľov kladie požiadavka udržateľnej spotreby. Udržateľná spotreba bola prvýkrát zaradená medzi hlavné výzvy k udržateľnosti na Summitu Zeme v Riu v roku 1992. Súčasťou správy Agenda 21 je kapitola nazvaná *Zmena vzorcov spotreby*. V nej bolo upozornené na to, aby spotrebiteľia pri výbere produktov a služieb brali do úvahy nielen ekonomické náklady, ale tiež ekologické či environmentálne náklady. Cieľom je prostredníctvom zmeny životného štýlu dosiahnuť vyšší životný štandard, ktorý menej závisí od konečných zdrojov Zeme a viac je v súlade s jej ekologickou kapacitou. To sa dá dosiahnuť napríklad environmentálne šetrnejším nakupovaním, tzv. zeleným nakupovaním pre verejný sektor, environmentálne citlivejšou tvorbou cien, prostredníctvom environmentálneho vzdelávania a podobne (podľa United Nations 1992).

vytvorenie ekonomického systému postaveného na alternatívnych hodnotových orientáciách.¹⁹ Sú dôkazom vytvárajúcej sa koncepcie, resp. teórie holistickej ekonómie. Pokladáme ich za dôležité vzhľadom na to, že sa sústreďujú na ekonomický rozvoj, a celkovo – spoločenský rozvoj, ale súčasne sa zameriavajú na ochranu životného prostredia. Pritom to neznamená, že aktéri snažiaci sa o rozvoj týchto nových ekonomických trendov sa vzdávajú dosahovania ekonomického rastu. O tento rast usilujú ale na základe šetrného prístupu k životnému prostrediu, opierajúc sa o udržateľné spôsoby a postupy, v ktorých rešpektujú hodnoty, o ktoré sa opiera udržateľný rozvoj človeka a spoločnosti. Takéto postupy a prostriedky sú udržateľné a pokladáme ich za morálne. Napríklad, ide o ochranu obnoviteľnosti zdrojov a ich efektívne využívanie prostredníctvom zavádzania environmentálne vhodných postupov a technológií vo výrobe a tiež o čo najvyššiu využiteľnosť produktov a komponentov pri čo najmenšom zaťažení životného prostredia, čím nie je ohrozované napĺňanie potrieb ďalších generácií zákazníkov a podobne. Spoločným menovateľom týchto aktivít je udržateľnosť a jedným z regulatívov je etika. Pritom je potrebné uznať, že rozvoj udržateľnej ekonomiky, ale i celkovo udržateľnej spoločnosti v súčasnom svete, nie je vôbec ľahké.

4 Záver

Ekonomika je neoddeliteľnou súčasťou spoločnosti, v ktorej značne ovplyvňuje kvalitu života súčasných, ale aj jej budúcich členov. Požiadavka udržateľnosti sa jej nepochybne týka.

Vzhľadom na to, že ekonomický rozvoj vo svete sa spája s produkciou problémov, rizík, hrozieb a kríz, a to aj globálneho charakteru, explikovali sme pomerne naliehavú potrebu ekonomiku reštrukturalizovať. A to na udržateľnú ekonomiku, ktorá bude napĺňať svoje úlohy v spoločnosti pomocou udržateľných spôsobov, bez poškodzovania človeka a ďalších hodnôt na Zemi. Udržateľný ekonomický model má zabezpečovať efektívnosť, ale súčasne úžitok pre súčasnú i budúcu generáciu. Vznik a rozvoj udržateľnej ekonomiky a spoločnosti je odklonom od neoklasickej paradigmy a spája sa s holistickou paradigmou, novou globálnou rozvojovou paradigmou – paradigmou trvalo udržateľného rozvoja.

Udržateľná ekonomika sa opiera o dosahovanie udržateľného ekonomického rastu, o udržateľnú výrobu a spotrebu, ale najmä o uspokojovanie reálnych potrieb ľudí, členov spoločnosti, pričom má zabezpečiť zvyšovanie kvality života. Sociálny a ekonomický vývoj má byť realizovaný udržateľne, čo značí efektívne využívať zdroje s minimálnymi negatívnymi dopadmi na životné prostredie, udržiavať hodnotu výrobkov a materiálov v obehu tak dlho, ako je to možné, šetrne pristupovať ku všetkým prírodným zdrojom s cieľom zachovávať ich dostatočné množstvo pre budúce generácie.

Potvrdením toho, že koncepcia udržateľného rozvoja sa začala premietat' do praktickej ekonomiky, je vznik nových trendov ekonomického myslenia, nových ekonomických modelov a tiež niektorých nových ekonomických iniciatív. Odrážajú snahy niektorých ekonomických subjektov zabezpečiť dlhodobú udržateľnosť vo všetkých oblastiach tvorby a distribúcie bohatstva v spoločnosti a prírode. Dôraz kladú na udržateľné využitie zdrojov, ktoré umožnia výrobu novej produkcie a služieb, od ktorých závisí kvalitný život. Zameriavajú sa na výrobu zdravých výrobkov, zdieľanie, požičiavanie, výmenu alebo prenajímanie statkov namiesto ich vlastníctva, rešpektovanie ľudských práv a i. Ide o trendy či iniciatívy, ktoré

¹⁹ Alternatívne teórie sú zamerané na hľadanie udržateľného modelu rozvoja (napr. teórie E. Schumachera, N. Georgescu-Roegeny, H. Dalyho, J. Cobba, S. Parkin, H. Henderson, J. Rifkina, J. Goldsmitha, E. Goldsmitha, F. Capru, H. Norberg-Hodgeovej, R. Douthwaitea, P. Conatyho, P. Ekinsa, H. Scheera a ďalšie).

potvrďujú, že o zámere reštrukturalizovať ekonomiku na udržateľnú už nečítame len vo vedeckých a odborných štúdiách, ale postupne sa premieta do praxe.

Seznam použitých zdrojů

- Aristoteles (2009). *Etika Nikomachova*. 3. vyd. Praha: Petr Rezek.
- Capra, F. (1997). *The web of life: a new scientific understanding of living systems*. New York: Anchor Books.
- Capra, F. (2015). "The Systems View of Life", *Cosmos and History: The Journal of Natural and Social Philosophy*, vol. 11, no. 2, pp. 242–249.
- Capra, F. and Jakobsen, O. D. (2017). "A conceptual framework for ecological economics based on systemic principles of life", *International Journal of Social Economics*, vol. 44, no. 6, pp. 831–844. <https://doi.org/10.1108/IJSE-05-2016-0136>
- Černík, V. (2011). "Spory o otázke „prirodzenosti“ a „slobody“ súčasného kapitalizmu", *Filozofia*, roč. 66, č. 8, s. 782–793.
- Černík, V. – Viceník, J. – Višňovský, E. (1997). *Historické typy racionality*. Bratislava: IRIS.
- Daly, H. E. (2007). *Ecological Economics and Sustainable Development, Selected Essays of Herman Daly*, Northampton, MA, USA: Edward Elgar.
- Daly, H. E. (2013). „Foreword“, In Dietz, R. – O’Neil, D. *Enough is Enough. Building a Sustainable economy in a World of Finite Resources*. New York: Routledge, pp. vii–viii.
- Daly, H. E. – Farley, J. (2004). *Ecological Economics: Principles and Applications*. Washington DC: Island Press.
- Demilly, D. – Novel, A. S. (2014). "The sharing economy: make it sustainable", *Study*. [online], no. 3, 14 July, Paris: IDDRI, 29 p. [cit. 2019-01-12]. Dostupné z: <https://www.iddri.org/sites/default/files/import/publications/st0314_dd-asn_sharing-economy.pdf>.
- European Commission (2010). *EUROPE 2020. A European strategy for smart, sustainable and inclusive growth*. [online]. Brussels, 3. 3. 2010. [cit. 2020-11-02]. Dostupné z: <<https://ec.europa.eu/eu2020/pdf/COMPLET%20EN%20BARROSO%20%20%20007%20-%20Europe%202020%20-%20EN%20version.pdf>>.
- Európska Komisia (2010). *Rozumnejšie a ohľadupľnejšie k prírode. Európska Únia. Udržateľná spotreba a výroba*. Luxembursko: Úrad pre vydávanie publikácií Európskej únie.
- Európska Komisia (2019). *Oznámenie Komisie. Európsky ekologický dohovor*. [online]. Bruseli, 11. 12. 2019. [cit. 2020-10-02]. Dostupné z: <<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/SK/TXT/HTML/?uri=CELEX:52019DC0640&from=EN>>.
- Freiberg, F. (2007). „Ekonomické aspekty udržateľného rozvoje“, *Trendy ekonomiky a managementu*, roč. 1, č. 1, s. 14–20.
- Hanousek, J. – Shamshur, A. – Tresl, J. (2019). "Firm efficiency, foreign ownership and CEO gender in corrupt environments", *Journal of Corporate Finance*, vol. 59, December, pp. 344–360. <https://doi.org/10.1016/j.jcorpfin.2017.06.008>.
- Henderson, H. (2001). *Za horizontem globalizace. Utváření udržatelné globální ekonomiky*. Praha: Dharma Gaia.
- Huba, M. (2002). "Základná filozofia trvalej udržateľnosti". In Moldan, B. – Hák, T. – Kovářová, H. (eds.). *Teoretická východiska, souvislosti, instituce*. Sborník z projektu K udržateľnému rozvoji České republiky: vytváření podmínek. Praha: UK v Praze, s. 38–51.
- Huba, M. (2003). "Trvalo udržateľná ekonomika", In *SLOVO*. [online]. 22.12.2003. [cit. 2018-11-12]. Dostupné z: <<https://www.noveslovo.sk/node/26847>>.
- Huba, M. (2004). "Trvalo udržateľná ekonomika II", In *SLOVO*. [online]. 7.4.2004. [cit. 2018-05-12]. Dostupné z: <<http://www.noveslovo.sk/node/26685>>.
- Investopedia Staff (2020). *Sharing Economy*. [online]. Investopedia, 2.10.2020. [cit. 2020-01-12]. Dostupné z: <<https://www.investopedia.com/terms/s/sharing-economy.asp>>.

- Jakobsen, O. D. (2017). *Transformative Ecological Economics: Process Philosophy, Ideology and Utopia*. 1 ed. New York: Routledge.
- Johanisová, N. (2014). *Ekologická ekonomie: vybrané kapitoly*. Brno: Masarykova univerzita.
- Kibert, CH. J. et al. (2012). *The Ethics of Sustainability*. [online]. Portal Rio. [cit. 2019-01-20]. Dostupné z: <<http://rio20.net/wp-content/uploads/2012/01/Ethics-of-Sustainability-Textbook.pdf>>.
- Klinec, I. (2005). Alternatívne ekonomické teórie v kontexte udržateľného rozvoja. In: Hejda, J. (ed). *Hlediska udržiteľnosti a kvality života v manažerském a občanském rozhodování*. Katedra společenských věd, Jindřichuv Hradec, Vysoká škola ekonomická v Praze, Nakladatelství Oeconomica, Praha, s. 46–87.
- Klinec, I. (2010). “Relokalizácia, obnova sociálneho kapitálu a vytváranie udržateľného modelu ekonomie”, In Pauhofová, I – Hudec, O – Želinský, T (eds.). *Sociálny kapitál, ľudský kapitál a chudoba na Slovensku*. Zborník statí. Košice: EF TU Košice, s. 85–91.
- Klinec, I. (2011a). *Ekonomická podstata udržateľného rozvoja*. [online]. December 2011. [cit. 2020-05-17]. Dostupné z: <<https://www.researchgate.net/publication/275949145>>.
- Klinec, I. (2011b). *Nová paradigma ekonomie. (Náčrt teórie holistickej ekonomie I.)*. [online]. [cit. 2018-05-12]. Dostupné z: <<http://akademickyrepozitar.sk/sk/repozitar/nova-paradigma-ekonomie-1.pdf>>.
- Klinec, I. (2012). “Od Limitov rastu k Modrej ekonomike. 40 rokov vydávania správ Rímskemu klubu. Bibliografia Rímskeho klubu”, In *ROZPRÁVY OFS*. [online]. č. 2, December. Praha: Občanská futurologická spoločnosť. [cit. 2018-01-27]. Dostupné z: <<http://www.akademickyrepozitar.sk/sk/repozitar/od-limit-rast-k-modr-ekon-biblio-rk.pdf>>.
- Latouche, S. (2012). *Malé pojednání o poklidném nerústu*. 1. vyd. České Budejovice: Za tratí.
- Lawrence, A. T. – Weber, J. (2017). *Business and Society. Stakeholders, Ethics, Public Policy*. 15. vyd. New York: McGraw-Hill Education.
- Louda, J. (2012). „Udržiteľný rozvoj a jeho aplikácie v podmienkach ČR“, *Business & IT*, roč. 1, s. 81–96.
- Melkusová, H. (2014). „Presadzovanie zásad trvalo udržateľného rozvoja ako procesu prekonávania koristníckeho princípu v kultúre a inštitút spoločenskej zodpovednosti firiem“, In *Annales Scientia Politica*, roč. 3, č. 1, s. 52–58.
- Mittaš, M. (2017). *Zdieľaná ekonomika prináša neobmedzené možnosti*. [online]. *Financie.sk*. 24. 10. 2017. [cit. 2019-02-02]. Dostupné z: <<https://www.financie.sk/180818-vyhody-a-nevyhody-zdielanej-ekonomiky/>>.
- OECD. (2021). *Green growth and sustainable development*. [online]. [cit. 2020-11-13]. Dostupné z: <<http://www.oecd.org/greengrowth/>>.
- Priatel'ia Zeme CEPA (2020). *Smerom k udržateľným ekonomikám: kritika neoliberalnej ekonomickej globalizácie (zhrnutie)*. [online]. [cit. 2010-01-07]. Dostupné z: <<https://cepa.priateliazeme.sk/nas-archiv/spravy/931-smerom-k-udratenym-ekonomikam-kritika%20neoliberalnej-ekonomickej-globalizacie-zhrnutie>>.
- Paulík, T. – Valach, E. (2006). „Trvalo udržateľný rozvoj pohľadom ekonomickej teórie“, *Národohospodársky Obzor*, roč. 6, č. 1, s. 61–72.
- Pauhofová, I. – Staněk, P. – Volner, Š. (2013). *Mýty a realita globálneho sveta. Čo nás neposilní, ale môže zabiť?* 1. vyd. Bratislava: IRIS.
- Raphael, D. (2017). *Understanding of Social Sustainability*. [online]. Colorado. 15 August 2017. 62 p. [cit. 2019-01-17]. Dostupné z: <https://www.academia.edu/34430035/UNDERSTANDING_Social_Sustainability>.
- Rich, A. (1994). *Etika hospodárství II*. 1. vyd. Praha: OIKOYMENH.
- Schneider, F. – Kallis, G. – Martinez-Alier, J. (2010). “Crisis or opportunity? Economic degrowth for social equity and ecological sustainability. Introduction to this special issue”, *Journal of Cleaner Production*, vol. 18, no. 6, pp. 511–518. <https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2010.01.014>
- Schumacher, E. F. (1973). *Small is Beautiful. Economics as If People Mattered*. London: Blond & Briggs.
- Sedlačko, M. – Žúdel, B. (2007). “Životné prostredie a udržateľný rozvoj v ekonomickej teórii”, *Životné prostredie*, roč. 41, č. 4, s. 184–187.

- Ulrich, P. (1997). „Nachhaltiges Wirtschaften und Unternehmensethik. Ein sozialökologischer Ansatz“, In Holderegger, A. (ed.). *Ökologische Ethik als Orientierungswissenschaft: Von der Illusion zur Realität*. Freiburg: Universitätsverlag, pp. 100–116.
- Ulrich, P. (2009). *Civilizing the Market Economy: The Approach of Integrative Economic Ethics to Sustainable Development*. Galle: Institute for Business Ethics.
- UNDP (1992). *Triple Wins for Sustainable Development*. [online]. Case Studies of Sustainable Development in Practice. New York: United Nations Development Programme. [cit. 2020-12-10]. Dostupné z: <<http://oneworld.net/sites/default/files/resources/2016-06/Triple-Wins-for-Sustainable-Development-web.pdf>>.
- United Nations (1992). *Agenda 21*. [online]. Rio de Janeiro: UN. [cit. 2020-04-20]. Dostupné z: <<https://sustainabledevelopment.un.org/content/documents/Agenda21.pdf>>.
- United Nations Knowledge Platform (2015). *Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development*. [online]. UN. [cit. 2018-06-20]. Dostupné z: <<https://sustainabledevelopment.un.org/post2015/transformingourworld>>.
- Veber, J. a kol. (2016). *Sdílená ekonomika „Vymezení metodologických postupů pro zajištění datové základny a ekonomických východisek pro regulatorní ošetření tzv. sdílené ekonomiky“*. [online]. Praha: VŠPP. [cit. 2021-01-010]. Dostupné z: <<https://www.vspp.cz/wp-content/uploads/2017/05/zprava.pdf>>.
- Willard, B. (2005). *The Sustainability Advantage – Seven Business Case Benefits of a Triple Bottom Line*. British Columbia: New Society Publisher.
- World Commission on Environment and Development (1987). *Our Common Future*. [online]. Oxford: Oxford University press. [cit. 2018-12-25]. Dostupné z: <[http://www.exteriores.gob.es/Portal/es/PoliticaExteriorCooperacion/Desarrollosostenible/Documents/Informes%20Brundtland%20\(En%20ingl%C3%A9s\).pdf](http://www.exteriores.gob.es/Portal/es/PoliticaExteriorCooperacion/Desarrollosostenible/Documents/Informes%20Brundtland%20(En%20ingl%C3%A9s).pdf)>.